

Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi
Turkey Journal of Theological Studies
[Tiad-2017]

[Tiad], 2021, 5 (2): 329-354.

**Abdülkerîm Müderris'in Mevâhibu'r-Rahmân fî Tefsîri'l-Kur'ân Adlı Tefsirinde
Müteşâbih Âyetlere Yaklaşımı**

Abdul Karim Mudarris' Tafsir Named Mevâhibu'r-Rahmân Fî Tefsîrî'l Qur'an His
Approach To Mutashabih Verses

Mehmet Zeki DOĞAN

Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, İpekyolu İlçe Müftülüğü, Van

Dr., Presidency of Religious Affairs, İpekyolu District Mufti, Van

mehmetzekidogan@hotmail.com

Orcid: 0000-0003-3328-7565

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 13.07.2021
Kabul Tarihi / Accepted : 03.11.2021
Yayın Tarihi / Published : 25.12.2021
Yayın Sezonu : Aralık
Pub Date Season : December

Atıf/Cite as: Doğan, Mehmet Zeki. "Abdülkerîm Müderris'in Mevâhibu'r-Rahmân fî Tefsîri'l-Kur'ân Adlı Tefsirinde Müteşâbih Âyetlere Yaklaşımı". Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi 5 / 2 (Aralık 2021): 329-354.

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://dergipark.gov.tr/tiad>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU- İstanbul- Turkey. All rights reserved.

Abdülkerîm Müderris'in *Mevâhibu'r-Rahmân fî Tefsîri'l-Kur'ân* Adlı Tefsirinde Mütешâbih Âyetlere Yaklaşımı

Öz

Abdülkerîm Müderris'in çalışmalarından biri *Mevâhibu'r-Rahmân fî Tefsîri'l-Kur'ân* adlı tefsiridir. Müderris, alanında önemli bir konuma sahip olan bu tefsirinde, dil inceliklerine, filolojik açıklamalara, belâgat nüktelerine oldukça yer vermiştir. Müderris'in tefsirinde dikkat çeken hususların başında onun itikâd ilmindeki otoritesi gelmektedir. O, itikâd âyetlerini Ehl-i Sünnet anlayışına göre yorumlamış ve diğer itikâdî yönelişlerin delillerini çürütmeye çalışmıştır. Müderris, mütешâbih âyetleri genellikle halef âlimlerinin yaklaşımlarını esas alarak yorumlamıştır. Ancak o, mütешâbih naslarının bir kısmını selevî tefviz ve tevakkuf anlayışını esas alarak tefsir etmiştir. Böylece Müderris, mütешâbih âyetlerin anlaşılmasında eklektik bir yöntem takip etmiştir. Çalışmamızda öncelikle Abdülkerîm Müderris'in hayatı ve ilmi kişiliğine kısaca temas edilmiştir. Ardından müellifin *Mevâhibu'r-Rahmân fî Tefsîri'l-Kur'ân* adlı tefsirinin genel özellikleri ve değerlendirilmesi hakkında bilgi verilmiştir. Müfessirlerin mütешâbih âyetlere genel yaklaşımlarını ele aldıktan sonra Müderris'in mütешâbih âyetlere yaklaşımını ve onun Kur'ân'da Allah'ın zâtına isnâd edilen istivâ, rü'yetullah, yed, ayn, vech, kabza, fevk, cenb, ityân ve meci gibi mütешâbihleri nasıl te'vil ettiği ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Âyet, Abdülkerîm Müderris, Mevâhib, Mütешâbih.

Abdul Karim Mudarris' Tafsir Named *Mevâhibu'r-Rahmân Fî Tefsîri'l Qur'an* His Approach To Mutashabih Verses

Abstract

Abdul Karim Mudarris works is his commentary called Qur'anic tafsir named as *Mevâhibu'r-Rahmân fî Tefsîri'l Qur'an*. Muddaris, in his prominent tafsir in the field, has given a great place to the rhetoric of words, language subtleties, philological explanations and rhetoric quotes. One of the most attention receiving points in Mudarris's tafsir is his authority in his knowledge of faith. Mudarris usually concentrated his efforts on interpreting the mutashabih verses utilizing logical and narrative evidences with a different approach from that of salaf scholars. In this study, primarily, the life and scientific personality of Abdul Karim Mudarris will be mentioned briefly. After this, information about general characteristics of the author's tafsir named *Mevâhibu'r-Rahmân fî Tefsîri'l-Qur'an* will be presented. After the exegetes' common approaches to mutashabih verses are studied, the approach of Mudarris to muteshabih verses and how he interpreted the mutashbihs such as istiwâ, ru'yetullah, yed, ayn, vech, kabza, cenb, ityân and meci will be investigated.

Keywords: Tafsir, Verse, Abdul Karim Mudarris, Mevâhib, Mutashabih.

Giriş

Kur'ân'da namaz,¹ hac,² oruç³ ve zekât⁴ gibi ahkâmıla ilgi manası kolaylıkla anlaşılabilen, harici bir delile ihtiyaç duymayan ve tek bir anlama delâlet eden muhkem pek çok âyet bulunmaktadır.⁵ Ayrıca Kur'ân'da herhangi bir sebepten dolayı anlamları kapalı olan, manaları bilinemeyen, birçok manaya gelme ihtimali olan ve bu manalardan birini tercih edebilmek için harici bir delile ihtiyacı olan Allah'ın sıfatları,⁶ kıyamet vakti,⁷ ahiret ahvâli,⁸ Dâbbetü'l-arz,⁹ rûh¹⁰ ve sûr¹¹ gibi müteşâbih harf, kelime ve âyetler de bulunmaktadır.¹²

Kur'ân'da hangi âyetlerin muhkem ya da hangilerinin müteşâbih olduğuna dair herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Ancak müteşâbih âyetlerin tanımı, mahiyeti ve nasıl yorumlanmaları gerektiği noktasında birçok çalışma yapılmıştır. Müteşâbih âyetleri anlamaya yönelik bu çalışmalar, öneminden dolayı genel anlamda asr-ı saâdetten günümüze kadar devam etmiştir. Bu nedenle ilgili âyetleri yorumlamaya yönelik çalışmaları herhangi bir dönemle sınırlandırmak mümkün değildir. Zira İbn Abbâs (öl. 68/687),¹³ Taberî (öl. 311/923),¹⁴ ve Zemahşerî (öl. 538/1144)¹⁵ gibi klasik müfessirlerin büyük çoğunluğu, kısa veya detaylı olarak müteşâbih âyetler üzerinde durmuşlardır. Çağdaş müfessirlerden Kâsimî (öl. 1332/1914),¹⁶ Reşîd Rızâ (öl. 1354/1935),¹⁷ ve

¹ el-Bakara 2/43, 83, 110, 238; Hûd 11/114; el-İsrâ 17/178; el-Hac 22/78; Nûr 24/56.

² el-Bakara 2/158, 196, 203; Âl-i İmrân 3/97; el-Mâide 5/97; el-Hac 22/27.

³ el-Bakara 2/183-184, 187.

⁴ el-Bakara 2/43; et-Tevbe 9/60; Meryem 19/31; el-Müzzemmil 73/20.

⁵ Bedruddîn Muhammed b. 'Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Mustafâ 'Abdulkâdir 'Atâ (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988), 2/79-80; Hâfız Ebû Fadl Celâluddîn 'Abdurrahmân es-Suyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Mustafâ Rayb el-Buğâ (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1996), 1/639-640.

⁶ el-En'âm 6/61; Tâhâ 20/5; ez-Zümer 39/56; er-Rahmân 55/27; el-Fecr 89/22.

⁷ el-Kiyâmet 75/6-9.

⁸ en-Neml 27/87; ez-Zümer 39/68; Yâsîn 36/51.

⁹ en-Neml 27/82.

¹⁰ el-İsrâ 17/185.

¹¹ en-Neml 27/87; ez-Zümer 39/68.

¹² Zerkeşî, *Burhân*, 2/80-82.

¹³ 'Abdullah İbn 'Abbâs, *Tenvîru'l-mıkbâs min tefsîri İbni'l-'Abbâs*, cem. Mecdüddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb el-îrûzâbâdî (Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts), 1/53.

¹⁴ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2014), 3/172-176.

¹⁵ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. 'Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki ğavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl* thk. Muhammed Abdüsselam Şahin (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2015), 1/332-333.

¹⁶ Muhammed Cemâluddîn el-Kâsimî, *Mehâsinu't-te'vîl*, thk. Muhammed Bâsil (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 2/256-261.

¹⁷ Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-menâr* (Mısır: el-Heyetü'l-Misriyyetü'l-'Ammatü li'l-Küttâb, 1990), 3/135-143.

İbn 'Aşûr (öl. 1393/1973)¹⁸ gibi birçok âlim de müteşâbih âyetleri yorumlamaya çalışmışlardır.

Müteşâbih âyetleri anlamaya yönelik çalışmaları olan çağdaş müfessirlerden biri de Abdülkerîm Müderris'tir. Irak'ta müderrislik, imamlık ve müftülük gibi birçok görevle birlikte yerli ve yabancı yüzlerce öğrenci yetiştiren Müderris'in tefsir, hadis, fıkıh, tarih, tasavvuf, nahiv, sarf ve edebiyat gibi pek çok alanda birçok dilde kaleme aldığı yetmişden fazla eseri bulunmaktadır. Bu çalışmalar içerisinde kelâm ile ilgili *Cevâhirü'l-Kelâm fi 'Akâidi Ehli'l-İslâm* ile *Hulâsatü Manzûmeti Cevâhiri'l-Kelâm* adlı iki çalışması da bulunmaktadır. Ayrıca Müderris'in, ilerleyen sayfalarda görüleceği üzere *Mevâhibu'r-Rahmân fi Tefsîri'l-Kur'ân* adlı tefsiri de müteşâbih âyetlerin yorumlanmasında oldukça faydalı bilgiler içermektedir.

Araştırmamıza göre Müderris'in ilmi kişiliği hakkında birçok çalışma yapılmış¹⁹ ama onun bu önemli tefsiri üzerine Arap aleminde ve ülkemizde sadece iki çalışma yapılmıştır. Arap aleminde 'Ahmed b. 'Abdurrahmân'ın *Menhecû's-Şeyh 'Abdülkerîm el-Müderris fi Tefsîrihi Mevâhibu'r-Rahmân fi Tefsîri'l-Kur'ân* adlı çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmada müteşâbih âyetlerden sadece ru'yet ve fevk kavramları örnek verilmiş ve bu örneklerle Müderris'in müteşâbih nasların yorumlama yöntemine kısaca temas edilmiştir.²⁰ Ülkemizde ise bu tefsir hakkında Hamit Yürter'in *Abdülkerîm Müderris ve Mevâhibu'r-Rahmân Adlı Eserinin Nahiv Açısından İncelenmesi* adıyla hazırladığı doktora tez çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmada ise Müderris'in hayatı, ilmi kişiliği, eserleri ve Mevâhibu'r-Rahmân'ın nahiv açısından incelenmesi gibi hususlara temas edilmiş ancak müteşâbih âyetleri yorumlama yöntemine değinilmemiştir.²¹ Bizim için ufuk açıcı oldukları için bu çalışmalardan yararlandık. Ortak noktaları olmakla birlikte, çalışmamız birçok yönden söz

¹⁸ Muhammed Tâhir b. 'Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Beirut: Mûessetu't-Târîh, ts), 3/15-28.

¹⁹ Hamîd el-Matbaî, *Mevsû'atü a'lâmi'l-'Irâk fi'l-karni'l-'işrîn* (Bağdad: Dâru's-Şuûni's-Sekâfiyeti'l-'Amme, 1990), 132-133; Molla Tahîr Abdullâh el-Bahrakî, *Hayâtu'l-emcâd mine'l-'ulemâi'l-Ekrâd* (Beirut: Dâru İbn Hazm, 2015), II/219-220; 'Abid Hasen Cemîl Berîfekânî, "eş-Şeyh 'Abdülkerîm el-Müderris ve cuhûduhu'l-'ilmiyye" *Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler Sempozyumu*, ed. İsmail Narin (Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2013), 2/549-550; Ahmed Özel, "Abdülkerîm Müderris", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), Ek-2/336.

²⁰ 'Ahmed b. 'Abdurrahmân, *Menhecû's-Şeyh 'Abdülkerîm el-Müderris fi tefsîrihi Mevâhibu'r-Rahmân fi tefsîri'l-Kur'ân*, (Umman: Câmî'atü'l-'Ulûmi'l-İslâmiyyeti'l-'Âlemîyye, Külliyyetü'd-Da'veti ve Usûlü'd-Dîn, Kısmu't-Tefsîri ve 'Ulûmi'l-Kur'ân, Yüksek Lisan Tezi, 2011), 143-147.

²¹ Hamit Yürter, *Abdülkerîm Müderris ve Mevâhibu'r-Rahmân adlı eserinin nahiv açısından incelenmesi*, (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 1-300.

konusu çalışmalardan ayrılmaktadır. Zira çalışmamızın kapsamı, içeriği, konuların ele alınış tarzı ve örnekleri söz konusu çalışmalardan farklıdır. Çok tanınan bir müfessir olmadığı için çalışmamızda Müderris'in hayatı, ilmî kişiliği, *Mevâhibu'r-Rahmân fi Tefsîri'l-Kur'ân* adlı tefsirinin genel özellikleri ve Müderris'in müteşâbih âyetlere yaklaşımı üzerinde durulacaktır.

1. Abdülkerîm Müderris'in Hayatı ve İlmî Kişiliği

Abdülkerîm Müderris b. Muhammed b. Mustafâ b. Süleymân b. Fettâh b. Muhammed, 1321/1905 tarihinde Süleymaniye ili, Hûrmâl nahiyesine bağlı Tekye köyünde dünyaya gelmiştir. İlk dinî kitaplarını babasından alan Abdülkerîm Müderris, daha sonra Molla Muhammed Emîn el-Bâlikedrî, Şeyh Alâuddîn, Muhammed Se'îd el-Ubeydî, Molla Ahmed-i Reş ve Molla Mahmûd gibi âlimlerden sarf, nahiv, mantık, akâid, ferâiz ve belâğat ilmini aldıktan sonra 1925'te Şeyh Ömer İbnü'l-Karadâğî'den icâzet almıştır. Abdülkerîm Müderris, icâzet aldıktan sonra Süleymaniye, Kerkük ve Bağdat gibi birçok medresede yerli ve yabancı yüzlerce öğrenci yetiştirmiş, Alî el-Karadâğî, Şeyh Afîfüddîn Geylânî ve Muhammed Zâhid Ziyâî gibi elli kişiye icâzet vermiştir.²²

Abdülkerîm Müderris; müderrislik, imamlık, Bağdat Müftülüğü, Irak Din Âlimleri Rabıtası Başkanlığı, Irak Bilimsel Akademi, Şam Arap Dil Akademi ve Ürdün Arap Dil Akademi üyelikleri gibi birçok görevde yer almakla birlikte onun tefsir, hadis, fıkıh, tarih, tasavvuf ve edebiyatla ilgili Arapça, Farsça ve Kürtçe dillerinde kaleme aldığı yetmişden fazla çalışması da bulunmaktadır. İslâm dünyasında bu çalışmalarıyla tanınan, Abdülkerîm Müderris, Ağustos 2005 tarihinde Bağdat'ta vefat etmiştir.²³

Abdülkerîm Müderris'in bütün eserleri hakkında bilgi vermek çalışmamızın hacmini aşacağı için, burada sadece tefsir ilmiyle alakalı en meşhur eseri ve makalemizin de konusu olan *Mevâhibu'r-Rahmân fi Tefsîri'l-Kur'ân* adlı tefsirinin genel özellikleri hakkında kısaca bilgi vermekle yetineceğiz.

2. Mevâhibu'r-Rahmân fi Tefsîri'l-Kur'ân Adlı Tefsirinin Genel Özellikleri

Müderris'in, yedi ciltten oluşan *Mevâhibu'r-Rahmân fi Tefsîri'l-Kur'ân* adlı tefsiri 1986 da Bağdat'ta Dâru'l-Huriyye tarafından basılmıştır.²⁴ Müderris, tefsirine uzun bir mukaddimeyle başlamıştır. Mukaddimedede tefsirinin yazılış nedenini

²² 'Abdülkerîm b. Muhammed b. Mustafâ b. Süleymân b. Fettâh b. Muhammed el-Müderris, *Ulemâünâ fi hidmeti'l-İlmi ve'd-Dîn*, nşr. Muhammed 'Alî el-Karadâğî (Bağdat: y.y., 1983), 324-327.

²³ İbn 'Abdurrahmân, *Menhecû's-Şeyh 'Abdülkerîm el-Müderris fi tefsîrihi Mevâhibu'r-Rahmân fi tefsîri'l-Kur'ân*, 23; Berîfekânî, eş-Şeyh 'Abdülkerîm el-Müderris ve cuhûduhu'l-İlmiyye, 551; Özel, "Abdülkerîm Müderris", Ek-2/337.

²⁴ Abdülkerîm b. Muhammed b. Mustafâ b. Süleymân b. Fettâh b. Muhammed el-Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân fi tefsîri'l-Kur'ân*, nşr. Muhammed 'Alî el-Karadâğî (Bağdat: Dâru'l-Huriyye, 1986), 7/584.

ve Kur'ân ilimleriyle ilgili Müslümanların bilmesi gereken önemli on konuyu ele almıştır.²⁵ Müderris, tefsirinde genellikle ilk önce sûrenin ismini, kaç âyet olduğunu, hangi sûreden sonra indiğini ve nerede nâzil olduğunu zikrettikten sonra sûreyi tefsir etmeye başlamıştır.²⁶ Ardından genellikle sûreden bir grup âyeti Arap dilindeki lüğavî farklarına,²⁷ terim anlamlarına²⁸ ve i'râbına temas ettikten sonra, anlaşılır bir özetle müteakip âyetlerin tefsirine devam etmiştir.²⁹

Müderris'in tefsirinde fıkıh ilmindeki otoritesi,³⁰ itikâd ile ilgili âyetleri Ehl-i Sünnet'in anlayışına uygun bir şekilde yorumlaması,³¹ rivâyet ile dirâyet tefsir yöntemlerini birlikte kullanması,³² başvurduğu soru cevap yöntemi,³³ konunun önemli olduğunu belirtmek için okuyucuyu bazı ifâdelerle uyarması,³⁴ isrâiliyatla ilgili haberleri nakilde titiz davranması,³⁵ âyetleri tefsir ederken sebab-i nüzûl,³⁶ münâsebet,³⁷ i'câz³⁸ ve kırâat³⁹ gibi Kur'ân ilimlerinden istifade etmesi dikkat çekmektedir.

Müderris'in *Mevâhibu'r-Rahmân fi Tefsîri'l-Kur'ân* adlı tefsirinin yukarıda belirttiğimiz bütün olumlu tarafları yanında onun bazı eksik yönleri de vardır. Eksik yönlerinden biri, ayrıntılara yer vermesi gereken önemli meselelerde îcâz yöntemine başvurması ve bazı konularda da okuyucunun dikkatini dağıtacak kadar ayrıntılara yer vermesidir.⁴⁰ Müderris'in tefsirinin eksik bazı yönleri ise genellikle hadislerin sıhhat veya zayıflık derecesini belirtmemesi,⁴¹ yararlandığı yazarların ismini veya sadece kaynakları zikretmesi,⁴² istifâde ettiği görüşlerin

²⁵ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 1/6-64.

²⁶ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 1/67; 5/5; 7/516; 556.

²⁷ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 1/82, 96.

²⁸ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 1/73, 92-93.

²⁹ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 2/146; 5/36, 90, 131, 196.

³⁰ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 1/12-13, 329; 3/115.

³¹ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 3/300.

³² Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 1/172; 3/99, 284; 7/285, 287; 5/92, 172;

³³ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 1/84; 5/83, 123, 171, 185.

³⁴ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 1/143; 5/202, 230.

³⁵ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 1/230-231.

³⁶ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 1/259; 2/387; 3/221; 4/75; 5/162-163, 228; 6/58, 306.

³⁷ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 1/81, 97, 99; 6/303;

³⁸ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 1/119-120; 4/286; 5/319.

³⁹ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 1/328.

⁴⁰ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 2/328-344, 387-390; 3/116-117.

⁴¹ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 1/87; 2/8; 5/163.

⁴² Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 1/ 245; 5/166; 6/11.

isimlerini belirtmemesi⁴³ ve çağındaki toplumsal sorunları konu edinen bir yaklaşım tarzını sergilememesidir.

Müderri's'in müteşâbih âyetlere yaklaşımını ele almadan önce tarihi süreçte müteşâbih âyetlerle ilgili temel yaklaşımlara kısaca temas edeceğiz.

3. Müteşâbih Âyetlerin Yorumunda Temel Yaklaşımlar

İslâm âlimleri arasında müteşâbih âyetlerin tanımı ve mahiyetleri hakkında ihtilaf olduğu gibi onların yorumu konusunda da selef ve halef âlimleri arasında ihtilaf olmuştur. İhtilafın temel nedeni ise Âl-i İmrân Sûresi'nin 7. âyetinde yer alan *وَمَا يَعْزِمُ تَأْوِيلُهُ إِلَّا اللَّهُ* ifâdesinin sonunda durmak veya devam etmekten kaynaklanmaktadır. Sahâbe ve tâbiîlerden oluşan selef âlimleri, bu âyette yer alan lafzâ-i celâl üzerinde vakfetmeleri,⁴⁴ Hz. Peygamber'in,⁴⁵ sahâbenin⁴⁶ ve İmam Mâlik'in (öl. 179/795)⁴⁷ bazı uyarıları gibi nedenlerden dolayı müteşâbih âyetleri olduğu gibi kabul etmiş ve onların keyfiyetleriyle ilgili yorum yapmamışlardır.⁴⁸ Halef âlimleri ise Kur'ân'daki her âyetin anlamı olduğu gibi müteşâbih nasların da anlamı vardır. Yüce Allah'ın muhatapları için anlamı olmayan şeyleri inzâl etmesinin uygun olamayacağını ifâde etmişler ve müteşâbihlerin mahiyetini hem Allah hem de ilimde derinlik sahibi olan âlimlerin bilebileceğini ileri sürmüşlerdir. Nitekim İbn Abbâs (öl. 68/687)⁴⁹ ve Mücâhid (öl. 103/721)⁵⁰ gibi bazı âlimler, kendilerini ilimde derinlik sahibi olanlarından saymış ve müteşâbih nasları yorumlamışlardır. Böylece halef âlimleri, müteşâbih âyetleri akıl, dil ve sözcüklerin elverdiği belli kurallar çerçevesinde İslâm'ın ruhuna uygun bir şekilde yorumlamışlardır.⁵¹

Râgıb el-İsfahânî (öl. 425/1109) ise âyetleri mutlak anlamda muhkem, mutlak anlamda müteşâbih ve bir yönüyle muhkem diğer bir yönüyle müteşâbih olarak ayırdıktan sonra bütün müteşâbihleri de manasına vukûf yönünden üç kısma ayırmaktadır. Bunların bir kısmının mahiyetini, sadece Allah'ın bildiği kıyamet ve dâbbetu'l-arz gibi müteşâbihlerdir. Bir kısmı da insanların sebeplere

⁴³ Müderri, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 2/37, 38.

⁴⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 3/172-176; Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesûd el-Begâvî, *Meâlimü't-tenzîl* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2016), 1/214-215.

⁴⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh* (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1987), "tefsir", 59.

⁴⁶ Suyûtî, *İtkân*, 1/644.

⁴⁷ Zerkeşî, *Burhân*, 2/89.

⁴⁸ Mannâ' Halîl el-Kattân, *Mebâhis fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârifî lin-Neşri ve't-Tezî, 2011), 222; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 129; Ali Karataş, "Mevdûdî'nin (1903-1979) Tefsirinde Müteşâbih" *International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS)* Special Issue 1(July 2014), 610.

⁴⁹ İbn 'Abbâs, *Tenvîru'l-Mikbâs*, 1/245.

⁵⁰ Zerkeşî, *Burhân*, 2/80-82.

⁵¹ Zerkeşî, *Burhân*, 2/80-82; Suyûtî, *İtkân*, 2/91-99; Muhammed Abdulazîm ez-Zürkânî, *Menâhilu'l-İrfân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Küttâbî'l-'Arâbî, 1996), 2/222; Subhî Sâlih, *Mebâhis fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 2014), 285.

tevessül ederek anlamını öğrenme imkânı bulabileceği garip, anlaşılması güç, kapalı söz ve muğlak müteşâbihlerdir. Diğer bir kısmının mahiyetini ise sadece ilimde derinlik sahibi olanların bilebileceği müteşâbihlerdir.⁵²

Kanaatimizce, bu yaklaşımlar içerisinde en isabetli görüş İsfahânî'nin müteşâbih âyetlerin mahiyetiyle ilgili yaptığı taksimdir. Zira Kur'ân'da kıyametin ne zaman kopacağı, insanın yarın ne kazanacağı ve nerede öleceği gibi Yüce Allah'tan başka hiç kimsenin bilgi sahibi olamayacağı mutlak müteşâbihler bulunmaktadır.⁵³ Aynı zamanda insanların sebeplere tevessül ederek anlamını öğrenme imkânı bulabileceği garip sözcükler,⁵⁴ müşterek lafızlar,⁵⁵ manevî müteşâbihler⁵⁶ ve muğlak hükümler⁵⁷ gibi ilimde derinlik sahibi olan âlimlerin manalarına nüfuz edebileceği âyetler de bulunmaktadır.

Müteşâbih nasların anlaşılmasında genel olarak ortaya çıkan iki temel yaklaşıma kısaca temas ettikten sonra genel olarak halef âlimlerin yorumlama metodunu benimseyen Müderris'in kaleme aldığı *Mevâhibu'r-Rahmân fi Tefsîri'l-Kur'ân* bağlamında Müteşâbih âyetleri ele almaya çalışacağız.

4. Abdülkerîm Müderris'in Müteşâbih Âyetlere Yaklaşımı

Müderris, Âl-i İmrân Sûresi'nin 7. âyetinin tefsirinde muhkem ile müteşâbih nasların tanımı ve mahiyetleri hakkında oldukça önemli değerlendirmelerde bulunmuştur.⁵⁸ Müderris, değerlendirmesinde, Kur'ân'da muhkem ve müteşâbih hakkında üç âyetin mevcut olduğunu beyân etmiştir. Hûd Sûresinde⁵⁹ Kur'ân'ın tümünün hak, realiteyle uyumlu ve batıldan uzak olma yönüyle tamamının muhkem, Zümer Sûresinde⁶⁰ de onun âyetlerinin irşat, uyarma, belâgat ve i'câz gibi yönlerden birbirine benzediklerini ifâde etmiştir. Âl-i İmrân Sûresinde⁶¹ ise Kur'ân'ın bazı âyetlerinin muhkem bazılarının da müteşâbih olduğunu vurgulamıştır.⁶² Aynı zamanda Müderris, değerlendirmesinde muhkem ve müteşâbihlerin tanımı hakkında İbn Abbâs

⁵² Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal el-İsfahânî, *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'ân*, çev. Yusuf Türker (İstanbul: Pınar Yayınları, 2012), 784-786.

⁵³ Lokmân, 31/34.

⁵⁴ Abese 80/ 30-31.

⁵⁵ es-Sâffât 37/193.

⁵⁶ ez-Zâriyât 51/ 47; er-Rahmân 55/19-20.

⁵⁷ el-Hac 22/2; er-Rahmân 55/39.

⁵⁸ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 2/141-147.

⁵⁹ Hûd 11/ 1.

⁶⁰ ez-Zümer 39/23.

⁶¹ Âl-i İmrân 3/7.

⁶² Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 2/142.

(öl. 68/687), İbn Mes'ûd (32/652) ve Gazzâlî (öl. 505/1111) gibi âlimlerin görüşlerini zikrettikten sonra kendi görüşünü de şöyle dile getirmiştir:

“Kur’ân’da anlamları açık olan muhkem naslar olduğu gibi manaları açık olmayan müteşâbih âyetler de vardır. Müteşâbihler de kendi aralarında iki kısma ayrılmaktadır. Bunların bir kısmının mahiyetini, kıyamet vakti, hisâb, mîzân, kaza ile kaderin sırrı ve öldükten sonra tekrar dirilmenin keyfiyeti gibi yalnız Yüce Allah bilir. Allah’ın sıfatlarının yer aldığı âyetler ve kapalılığa neden olan müşterekler gibi diğer bir kısmının manalarını ise ilimde derinlik sahibi olan âlimler bilir. Dolayısıyla eğer sadece Allah’ın mahiyetini bildiği müteşâbihler kastedilirse lafzâ-i celâl üzerinde vakfetmek gerekir. Eğer manaları açık olmayan âyetler kastedilirse ilim sözcüğü üzerinde durmak gerekir. Zira ilimde derinlik sahibi olanlar, anlamları açık olmayan âyetlerin manalarına nüfuz etme imkânları vardır. Aksi takdirde, insanların müşterek, mutlak, mükayyed, mücmel, mübeyyen, âm, hâs, nâsîh ve mensûh gibi kapalılığa delâlet eden sözcüklerden dolayı hüküm çıkarma imkânları olmayacaktır.”⁶³

Müderriş’in muhkem ile müteşâbih âyetlerin taksimnin, tanımının ve mahiyetlerinin kaynağı olan ilgili âyete getirdiği değerlendirmelerden, Kur’ân’daki âyetlerinin bir kısmının kolayca anlaşılabilen muhkem naslardan oluştuğu, bir kısmının da mahiyetleri sadece Yüce Allah’ın bildiği, diğer bir kısmının da lafızlarında müşterek, mutlak ve mücmel gibi kapalılığa sebep olan sözcüklerden dolayı ancak ilimde derinlik sahibi olanlar tarafından mahiyetleri bilinebilen müteşâbih âyetlerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Böylece Müderriş’in müteşâbih âyetleri genellikle te’vil ettiği ve selevin yönteminden farklı bir yol izlediği anlaşılmaktadır.

Müderriş’in müteşâbih âyetlere yönelik yaklaşımını aktardıktan sonra şimdi de onun Kur’ân’da Allah’ın zâtına isnâd edilen istivâ, rü’yetullah, yed, vech, ayn, cenb, fevk, ityân, meci ve nûr gibi bazı müteşâbihleri nasıl yorumladığını ele alacağız.

4.1. İstivâ

Kur’ân’da geçen müteşâbih kavramların başında Allah’ın arşa istivâ etmesi anlamındaki “istevâ” fiili gelmektedir. Sözlükte, “birbirine eşit, denk, düz, doğru ve müstakim” gibi manalara gelen “istevâ” fiili⁶⁴ Kur’ân’da on iki defa geçmektedir.⁶⁵ “İstevâ” fiili عَلَى edatıyla geçişli yapıldığında الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى “Rahmân Arş’a istiva etmiştir.”⁶⁶ âyetinde olduğu gibi “ele geçirme, hâkim olma

⁶³ Müderriş, *Mevâhibu’r-Rahmân*, 2/145-146.

⁶⁴ İsfahânî, *Müfredât*, 775-776.

⁶⁵ el-Bakara 2/29; el-A’râf 7/54; Yûnus 10/3; er-Ra’d 13/2; Tâhâ 20/5; el-Furkân 25/59; el-Kasas 28/14; es-Secde 32/4; Fussilet 41/11; el-Fetih 48/29; en-Necm 53/6; el-Hadîd 57/4.

⁶⁶ Tâhâ 20/5.

ve üzerinde hâkimiyet kurma" gibi anlamlara gelmektedir. Bu fiil الى harfiyle geçişli yapıldığında ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ "sonra duman halindeki göğe yöneldi."⁶⁷ âyetinde olduğu gibi, ya bizzat veya tedbir/planlama yoluyla mef'ûle ulaşma anlamına gelmektedir.⁶⁸

İstivâ kelimesi, Kur'ân'da Allah ile ilgili olduğu zaman "yönelmek,⁶⁹ istila etmek ve kuşatmak"⁷⁰ gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Ayrıca bu fiil Kur'ân'da insan, canlı ve cansız varlıklar için de "eşit olmak,⁷¹ doğru düzgün olmak, mutedil olmak, dikilmek, doğrulmak,⁷² yerleşmek, binmek, oturmak ve karar kılmak"⁷³ gibi anlamlara da gelmektedir.

İslâm düşüncesinde, üzerinde pek çok tartışmaların yapıldığı konularından biri Allah'ın arşa istivâ etmesi meselesidir.⁷⁴ Müderris ise başta Ehli-Sünnet olmak üzere birçok mezhep ve ekoller arasında ciddi tartışmalara sebebiyet veren istivâ kavramını halef anlayışına göre yorumlamıştır. O, "Sonra Arş'a istivâ etti."⁷⁵ âyetinin tefsirinde istivâ kavramını şöyle te'vil etmiştir:

"Allah yeri ve göğü altı günde yaratıktan sonra O'nun emri Arş'a istivâ etmiş veya Allah Arş'ı hakimiyeti altına almıştır. Arş bir cisimdir. Cismin üzerinde oturmak da onun özelliklerinden biri sayıldığı için oturanın da oturulan gibi parçalara bölünebilme imkânına sahip olması gerekir." O, istivâ fiilini yorumlarken şu değerlendirmeyi de yapmıştır: "Eğer Arş kadim ise bazı cisimlerin de kadim olması gerekir. Hâlbuki Müslümanlar, Allah'ın zâtı ve sıfatları dışında hiçbir şeyin kadim olmadığı hususunda ittifak etmişlerdir. Eğer Arş sonradan yaratılmışsa Allah'ın da ona sonradan ihtiyacı olmuşsa ve onun üzerinde oturmuşsa bu da hiçbir şeye ihtiyacı olmayan Yüce Allah'ın şanına layık değildir. Bu yüzden istivânın te'vil edilmesi gerekir."⁷⁶

⁶⁷ Fussilet 41/11.

⁶⁸ İsfahânî, Müfredât, 776-7771.

⁶⁹ el-Bakara 2/29; Fussilet 41/11.

⁷⁰ Yûnus 10/3; es-Secde 32/4.

⁷¹ el-Mâide 5/100; er-Ra'd 13/16.

⁷² el-Fetih 48/29; en-Necm 53/6.

⁷³ Hûd 11/44; el-Mü'minûn 23/28; ez-Zuhruf 43/12-13.

⁷⁴ Yusuf Şevki Yavuz, "İstivâ", *Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2001), 23/402-404.

⁷⁵ el-A'râf 7/54.

⁷⁶ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 3/370.

Ayrıca Müderris, *istivâ* kelimesi ile “Allah’ın semaya yönelmesi, kast edilmesi,⁷⁷ sahiplenmesi,⁷⁸ yer ile göğü kapsayan Kürsî’nin sahibi olması,⁷⁹ Arş’a hâkim olması,⁸⁰ yeryüzü ve gökyüzünde bulunanlara büyüklüğünü ilan etmesi”⁸¹ gibi manaların kast edilmiş olabileceği ihtimaline dikkat çekmiştir.

Sonuç itibariyle Müderris’in, *istivâ* kavramını Allah şanına yakışacak şekilde te’vil ettiği anlaşılmaktadır. Ancak o, *istivâ* sözcüğünü Yüce Allah’ın bir makama kurulup oturması şeklinde değil, mekân ve cihet olmaksızın O’nun azamet ve üstünlüğü ile evreni yönettiği, her şeyi hâkimiyeti altına aldığı şekilde te’vil ettiği görülmektedir.

4.2. Rü’yetullah

Kur’ân’da yer alan müteşâbihlerden biri de Allah’ın görülmesi anlamına gelen Rü’yetullah konusudur. Bu konu, İslâm düşüncesinde üzerinde pek çok tartışmaların yapıldığı bir diğer alandır. Ehl-Sünnet âlimleri konu ile ilgili şu âyetleri delil göstererek Yüce Allah’ın ahirette görebileceğini ifade etmişlerdir:

“O gün Rablerine bakan ıslıl ıslıl parlayan yüzler vardır.”⁸² Onlara göre “İyi ve güzel amel işleyenlere en güzel karşılık ve bir ziyade vardır.”⁸³ âyetindeki “ziyade” kelimesinden maksat, Rü’yetullah meselesidir.⁸⁴ Ayrıca Ehl-Sünnet bilginleri, Kur’ân’da Hz. Musa’nın Allah’ı görmek istemesi⁸⁵ de O’nu görmenin mümkün olabileceği kanaatine varmışlardır.⁸⁶ Aynı zamanda onlar, Hz. Peygamber’in bu konudaki sahih hadislerinden hareketle, Yüce Allah’ı ahirette görmenin mümkün olabileceğini vurgulamışlardır.⁸⁷ Müderris de Ehl-Sünnet âlimlerin çizgisini takip etmiştir. Ancak o, Rü’yetullah konusunu müminlerin Rablerini ahirette ve dünyada görme imkânı şeklinde iki açıdan ele almıştır. Nitekim müellifimiz, Rü’yetullah konusuna temas eden “O gün Rablerine bakan ıslıl ıslıl parlayan yüzler vardır.”⁸⁸ âyetlerinin tefsirinde, kendisini de cumhûr’ü-ulemâdan sayarak şu değerlendirmeyi yapmıştır:

⁷⁷ Müderris, *Mevâhibu’r-Rahmân*, 1/129; 7/31.

⁷⁸ Müderris, *Mevâhibu’r-Rahmân*, 5/7.

⁷⁹ Müderris, *Mevâhibu’r-Rahmân*, 4/221.

⁸⁰ Müderris, *Mevâhibu’r-Rahmân*, 6/316.

⁸¹ Müderris, *Mevâhibu’r-Rahmân*, 6/128.

⁸² el-Kıyâme 75/22-23.

⁸³ Yûnus 10/26.

⁸⁴ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 6/549-553; Begâvî, *Meâlimü’t-Tenzîl*, 2/296.

⁸⁵ el-A’râf 7/143.

⁸⁶ Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el- Kurtubî, *el-Câmi’u li ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. Ahmed el-Berdunî-İbrâhim el-Atfîş (Kahire: Dâru’l-Kütübî’l-Mısriyye, 1964), 7/278; Kâsimî, *Mehâsinu’t-te’vîl*, 5/179-181; Temel Yeşilyurt, “Rü’yetullah” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008), 35/311-314.

⁸⁷ Buhârî, *Sahîh*, “tefsir”, 24.

⁸⁸ el-Kıyâme 75/22-23.

"Bizler, bu âyetlere ve konuyla ilgili hadislerle dayanarak, Yüce Allah'ı ahirette kendi gözlerimizle göreceğimize inanırız."⁸⁹

Ayrıca müellifimiz, bu âyetlerin ve "Gözler O'nu göremez, ama O gözleri görür."⁹⁰ âyetinin tefsirinde hem bu dünyada hem de ahirette Allah'ın hiçbir zaman görülemeyeceğini iddia eden mu'tezile âlimlerinin aksine, müminlerin Allah'ı ahirette görebileceklerine dikkat çekmiştir.⁹¹

Müderris, müminlerin Rablerini dünyada da görme imkânları olduğunu ifade etmiştir. Zira Hz. Musa Allah'ı görmek istemiştir. Eğer O'nu görmek mümkün olmasaydı, Hz. Musa böyle bir istekte bulunmazdı. Bir peygamberin Allah'tan mümkün olmayan bir şeyi isteyemeyeceğinden hareketle müminlerin Rablerini dünyada da görmelerinin mümkün olabileceğini söylemiştir.⁹² Ayrıca müellifimiz, Necm Sûresi'nin 5-8 âyetlerinin tefsirinde, Hasan Basrî (öl. 110/728) gibi bazı âlimlerin görüşlerinden, ilgili âyetlerin yapısından ve zamirlerin düzeninden hareketle Hz. Peygamber'in miraçta Allah'ı gördüğünü ifade etmiştir.⁹³

Bütün bu yorumlardan anlaşıldığı üzere Müderris, bağlı olduğu Ehl-i Sünnet âlimlerinin anlayışına göre bir tercihte bulunmuş ve müminlerin Rablerini hem dünyada hem de ahirette görebileceklerini kabul etmiştir.

4.3. Yed

Kur'ân'da yer alan müteşâbihlerden bir diğeri de "el" anlamına gelen ve mecazî olarak da "nimet, kontrol, mülkiyet, güç ve kuvvet" gibi manalarda kullanılan "yed" kelimesidir.⁹⁴ Bu sözcük, Kur'ân'da müfret, tesniye ve çoğul olarak pek çok âyette geçmektedir.⁹⁵ Müderris de tefsirinde Allah'a isnâd edilen "yed" sözcüğünü, "فَلْإِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ" "deki kuşkusuz lütuf Allah'ın elindedir"⁹⁶ ve تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ "Mülk elinde bulunan Allah'ın şanı ne yücedir"⁹⁷ bazen yorumlamadan tefsir etmiş,⁹⁸ bazen de dildeki mecâzî kullanımlara dayanarak te'vil etmiştir. Bu

⁸⁹ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 7/442.

⁹⁰ el-En'âm 6/103.

⁹¹ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 7/441-442; 3/300.

⁹² Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 4/26.

⁹³ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 7/211-212.

⁹⁴ İsfahânî, *Müfredât*, 1598-1599.

⁹⁵ Muhammed Fuâd Abdalbâkî, *el-Mu'cemu'l-müfehres li alfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-'Arabî, ts.), 770-772.

⁹⁶ Âl-i İmrân 3/73.

⁹⁷ el-Mülk 67/1.

⁹⁸ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 2/205; 7/368.

noktada Müderris, “*Ey iman edenler, Allah’ın ve resulünün önüne geçmeyiniz.*”⁹⁹ âyetinde yer alan يَدَيَّ “iki el” tabirinin, sağ ve sol taraf anlamına gelen mecâzî bir kullanımdan ibaret olduğunu ifâde etmiştir. Asıl amaç ise müminlerin Allah ve resulüne itaat etmek, onların emrinin önüne geçmemek; önceliği ilâhî irade ve rızaya vermek” şeklinde te’vil etmiştir.¹⁰⁰ Ayrıca Müderris, “yed” kelimesini Fetih Sûresi’nde, Hz. Peygamber’e biat edenlerin durumlarını beyân eden “*Allah’ın eli onların elleri üzerindedir.*”¹⁰¹ âyetinin tefsirinde, bu sözcüğün gerçek anlamda değil, yardım anlamında kullanılması gerektiğini ifâde etmiş ve âyetin şöyle te’vil edilmesi gerektiğini vurgulamıştır: “Onlar Hz. Peygamber’e yardım ettikleri müddetçe, Allah’ın yardımı, kuvveti ve gücü de onlarla beraberdir.”¹⁰² Aynı zamanda müellifimiz, bu sözcüğü güç ve kuvvet anlamlarına gelecek şekilde te’vil etmiştir ¹⁰³

Açıkça görülüyor ki Müderris, “el” anlamına gelen “yed” sözcüğünü “Allah’ın yardımı, nimeti, gücü ve kuvveti” şeklinde yorumlamıştır. Bazen de “yed” sözcüğünün geçtiği kimi âyetleri te’vil etmeden dildeki kullanımıyla yetinerek eklektik bir yöntem takip etmiştir.

4.4. Ayn

Kur’ân-ı Kerîm’in bazı âyetlerinde “ayn” kelimesi tekil¹⁰⁴ ve çoğul¹⁰⁵ sığasıyla Yüce Allah’a isnâd edilmiştir. Göz anlamına gelen “ayn” kelimesi, müstear olarak “tulumdaki delik, casus, altın, temel, kuş ismi, kelimenin ortası, güneş ışınları, toplumun faziletli kişileri, su kaynağı ve bir şeyin zâtı” gibi anlamlarda kullanılmaktadır.¹⁰⁶

Yüce Allah’a izafe edilen “ayn” kelimenin geçtiği âyetleri, tenzih ve tevhit anlayışına münasip bir şekilde te’vil etmek gerekir. Bu nedenle halef âlimleri “ayn” kelimesini Yüce Allah’ın büyüklüğüne ve azametine uygun bir şekilde yorumlamışlardır. Bu münasebetle Müderris de وَأَصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا “*Rabbinin hükmüne sabret, kuşkusuz sen bizim gözetimimiz altındasın.*”¹⁰⁷ âyetinde yer alan أَعْيُنَ lafzını zâhirî anlamı üzerine almamış, onu “Allah’ın yardımı ve gözetimi” şeklinde yorumlamıştır.¹⁰⁸ Böylece âyette Yüce Allah, Hz. Peygamber’i ilâhî gözetim ve koruma altında tuttuğunu bildirerek, ondan görevini azim ve sebatla devam etmesini istemektedir. Yine o, Yüce Allah’ın

⁹⁹ el-Hucurât 49/1.

¹⁰⁰ Müderris, *Mevâhibu’r-Rahmân*, 7/164.

¹⁰¹ el-Fetih 48/10.

¹⁰² Müderris, *Mevâhibu’r-Rahmân*, 7/149-150.

¹⁰³ Müderris, *Mevâhibu’r-Rahmân*, 6/450, 496.

¹⁰⁴ Tâhâ 20/39.

¹⁰⁵ Hûd 11/37; el-Mü’minûn 23/27; et-Tûr 52/48; el-Kamer 54/14.

¹⁰⁶ Ebû’l-Feyd Muhammed b. Muhammed b. ‘Abdurrezâk el-Hüseynî, el-Murtadâ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-’arûs min Cevâhîri’l-Kâmûs* (Dâru’l-Hidâye, ts.) 35/441.

¹⁰⁷ et-Tûr 52/48.

¹⁰⁸ Müderris, *Mevâhibu’r-Rahmân*, 7/206.

Hız. Musâ'yı koruyup kolladığını ve gözetim altına aldığını haber veren "Gözetimim altında yetiştirmen için"¹⁰⁹, âyeti ile "Gemiği gözetimimiz ve vahyimizle yap."¹¹⁰ ve "(Gemi)yardımlımızla akıp gidiyordu."¹¹¹ âyetlerindeki "ayn" sözcüklerini "Allah'ın koruması, gözetimi ve yardımı" şeklinde te'vil etmiştir.¹¹²

4.5. Vech

Kur'ân'da Allah'a isnâd edilen müteşâbih kavramlardan biri de "vechullâh" tamlamasıdır.¹¹³ Arap dilinde "vech" kelimesi, yaygın olarak "yüz" anlamına gelmektedir.¹¹⁴ Bu anlamıyla Yüce Allah hakkında tecsîm ve teşbîh ihtimalini çağrıştırdığından O'nun zâtına uygun bir şekilde te'vil edilmesi gerekmektedir.¹¹⁵ Yüce Allah zaman ve mekândan münezzehe olduğu için Müderris de Allah'a izafe edilen "vechullâh" ibaresinin te'vil edilmesi gerektiğini ifâde etmiştir. Nitekim o, "Nereye dönerseniz Allah'ın zâtı oradadır."¹¹⁶ ayetinin tefsirinde "nereye yönelirseniz Allah'ın razı olduğu yönü, emrettiği yönü ve O'nun zâtını görürsünüz." şeklinde yorumlamıştır.¹¹⁷ Yine o, "Sabah akşam Rablerinin rızasını isteyerek O'na yalvaranları kovma."¹¹⁸ âyetinde yer alan "vech" tabirini de "İhlaslı bir şekilde Allah'ın rızâsını istemek" şeklinde te'vil etmiştir.¹¹⁹ Ayrıca Müderris, Allah'ın rızâsına ermek için sabreden müminlerin özelliklerine temas eden "Rablerinin rızâsını arzu ederek sabrederler."¹²⁰ âyetteki "vechullâh" tamlamasını da "Allah'ın rızâsını riyasız ve gösterişsiz bir şekilde istemek" olarak yorumlamıştır.¹²¹ Aynı zamanda Müderris, "vechullâh" ifadesiyle amaçlanan asıl anlamın "Rablerinin hayrına nail olmak ve O'nun şerrinden uzak durmak için sabah akşam Allah'ın rızâsı için dua eden müminler" olduğunu ifâde

¹⁰⁹ Tâhâ 20/39.

¹¹⁰ el-Mü'minûn 23/27.

¹¹¹ el-Kamer 54/14.

¹¹² Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 4/298; 5/352; 6/24; 7/224.

¹¹³ el-Bakara 2/115, 272; el-En'âm 6/52; er-Ra'd 13/22; el-Kehf 18/28; el-Kasas 28/88; er-Rûm 30/38-39; er-Rahmân 55/27; el-İnsân 76/9; el-Leyl 92/20.

¹¹⁴ İsfahânî, *Müfredât*, 1539.

¹¹⁵ Süleyman Uludağ, "Vechü'l-Hak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 42/584-585.

¹¹⁶ el-Bakara 2/115.

¹¹⁷ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 1/242.

¹¹⁸ el-En'âm 6/52.

¹¹⁹ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 3/263.

¹²⁰ er-Ra'd 13/22.

¹²¹ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 5/25.

etmiştir.¹²² Öte yanda müellifimiz, “vechullâh” ibaresi ile her canlının ölümü tadacağını ama Yüce Allah’ın zâtının ise bâki kalacağını vurgulamıştır.¹²³

4.6. Fevk

Kur’ân’da üç defa geçen “fevk” sözcüğü de Yüce Allah’a isnâd edilen müteşabih başka bir kavramdır.¹²⁴ “Fevk” kelimesi, Arap dilinde mekân, zaman, cisim, sayı, menzil ve konum açıışınan üstünlüğü ifâde etmek için kullanılır.¹²⁵ Bu kelimeyi, sözlük anlamlarıyla Yüce Allah hakkında kullanmak caiz olmadığından, halef âlimleri tarafından te’vil edilmiştir. Nitekim Müderris, *وَهُوَ الْفَاحِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ* “O, kullarının üstünde tam hâkimdir (onları istediği gibi yönetir).¹²⁶ âyetinde geçen “fevk” kelimesini, Yüce Allah’ın güç ve kudretini beyân etmek için kullanılan bir tasvirde ibaret olduğunu şu şekilde ifâde etmiştir: “Yüce Allah’ın kulları üzerindeki mutlak üstünlüğü, galibin mağluba, yardımcının dertliye, fâtihin meftûha üstünlüğü gibidir. Zeyd’in yüzeye üstünlüğü gibi değildir. Zira Yüce Allah’ın evren, yer, gök ve yıldız gibi her varlıktan hem zaman hem de mekân yönünden ezeli olduğuna işaret eden birçok âyet ve hadis bulunmaktadır. Dolayısıyla Yüce Allah’ın kullarının fevkinde olması, cihet ve yön anlamında değildir. O, kullarına karşı mutlak güç ve kudret yönünden üstündür.”¹²⁷ Yine müellifimiz, başka bir âyetinin¹²⁸ tefsirinde “fevk” sözcüğünü, “Yüce Allah, kullarına karşı öğlesine galip ki hiç kimsenin O’nun güç ve kuvvetinin önüne geçmesi, hükmüne karşı çıkması mümkün değildir.” şeklinde te’vil etmiştir.¹²⁹ Ayrıca Müderris, *Allah’ın eliyardımları onların elleri üzerindedir.*¹³⁰ âyetinde de bu sözcüğü, Allah’ın yardımının, kuvvetinin ve gücünün onlarla beraber olması şeklinde yorumlanması gerektiğini vurgulamıştır.¹³¹

4.7. İtyân ve Meci

Sözlükte “gelmek” anlamına gelen “ityân” ve “meci”¹³² sözcükleri de Kur’ân’da Yüce Allah’a isnâd edilen müteşabih kavramlardır.¹³³ Bu iki kelimeyi, sözlük anlamlarıyla Yüce Allah hakkında kullanmak yaratıcı ile yaratılan arasında benzerlik ihtimalini çağrıştırdığından uygun değildir. Bu nedenlerle Müderris de *هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْعَمَامِ* “Onlar, ille gölgeler içinde Allah’ın

¹²² Müderris, *Mevâhibu’r-Rahmân*, 5/251.

¹²³ Müderris, *Mevâhibu’r-Rahmân*, 6/252.

¹²⁴ el-En’âm 6/18, 61; el-Fetih 48/10.

¹²⁵ İsfahânî, *Müfredât*, 356.

¹²⁶ el-En’âm 6/18.

¹²⁷ Müderris, *Mevâhibu’r-Rahmân*, 3/241-242.

¹²⁸ el-En’âm 6/61.

¹²⁹ Müderris, *Mevâhibu’r-Rahmân*, 3/270.

¹³⁰ el-Fetih 48/10.

¹³¹ Müderris, *Mevâhibu’r-Rahmân*, 7/149-150.

¹³² Zebîdî, *Tâcu’l-‘arûs* 2/182-183.

¹³³ el-Bakara 2/210; el-Fecr 89/22.

gelmesini mi bekliyorlar.”¹³⁴ âyetinde zikredilen اتیان sözcüğünü “Allah’ın emrinin ya da azabının gelmesi” şeklinde yorumlamıştır.¹³⁵ Müellifimiz, aynı anlama gelen “meci” kelimesinin geçtiği وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا “Rabbin geldiği zaman ve melekler de saf saf dizildiğinde.”¹³⁶ âyetinin tefsirinde ise “Hayy ve Kayyûm olan Allah zâtı ile kullarını muhasebe etmek için ortaya çıkar” şeklinde te’vil etmiştir.¹³⁷

4.8. Cenb

Temelde “yan, kenar, organ, taraf, yakın ve uzak” gibi anlamlara gelen¹³⁸ ve Kur’ân’da Yüce Allah’a isnâd edilen müteşâbih kavramlardan bir diğeri de “cenb” kelimesidir. Halef âlimleri “cenb” kelimesini, sözlük anlamları itibariyle Yüce Allah’a izafe etmeyi tevhit ve tenzih ilkesine aykırı buldukları için te’vil etmişlerdir. Müderris de bu kelimeyi “(O gün günahkâr) nefsin şöyle demesinden sakının: “Allah’ın yanında (O’na kulluk konusunda) gerekeni yapmadığım için vah benim halime.”¹³⁹ âyetinde “Allah tarafından/yanından” şeklinde yorumlamıştır.¹⁴⁰

4.9. Nûr

Literal anlamı itibariyle “aydınlık ve ışık” gibi manalara gelen nûr sözcüğü¹⁴¹ Kur’ân’da türevleriyle birlikte kırk üç defa geçmektedir.¹⁴² Bu sözcük, Kur’ân’da İslâm,¹⁴³ Kur’ân,¹⁴⁴ peygamber,¹⁴⁵ iman,¹⁴⁶ hak,¹⁴⁷ adalet,¹⁴⁸ ışık,¹⁴⁹ ayın ışığı,¹⁵⁰ beyân¹⁵¹ ve ahirette müminlerin ışığı¹⁵² gibi anlamlara gelmektedir. Ayrıca “nûr” kelimesi Kur’ân’da Yüce Allah’a da isnâd edilmiştir. Mesela, اللَّهُ نُورٌ

¹³⁴ el-Bakara 2/210.

¹³⁵ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 1/367.

¹³⁶ el-Fecr 89/22.

¹³⁷ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 7/514.

¹³⁸ Zebîdî, *Tâcu'l-ârûs*, 2/182-183.

¹³⁹ ez-Zümer 39/56.

¹⁴⁰ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 1/367.

¹⁴¹ İsfahânî, *Müfredât*, 1490.

¹⁴² Abdalbâkî, *el-Mu'cemu'l-müfehres li alfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 725-726.

¹⁴³ et-Tevbe 9/32.

¹⁴⁴ en-Nisâ 4/174.

¹⁴⁵ el-Mâide 5/15.

¹⁴⁶ el-Bakara 2/257.

¹⁴⁷ el-Bakara 2/257.

¹⁴⁸ ez-Zümer 39/69.

¹⁴⁹ el-En'âm 6/1.

¹⁵⁰ Nûh 71/16.

¹⁵¹ el-Mâide 5/44.

¹⁵² el-Hadîd 57/12.

السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ "Allah yerin ve göğün nûrudur."¹⁵³ âyetinde "nûr" sözcüğü Yüce Allah'a izâfe edilmiştir. Aynı zamanda وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا "yer rabbinin nûruyla aydınlık olur"¹⁵⁴ âyetinde de söz konusu sözcük Yüce Allah'a isnâd edilmiştir. Bu iki âyette yer alan "nûr" sıfatını ışık anlamında Yüce Allah hakkında kullanmak caiz değildir. Zira başka bir âyette Allah'ın وَالنُّورِ وَالظُّلُمَاتِ "karanlıkları ve nûrları yarattığı"¹⁵⁵ ifâde edilmektedir. Bu nedenle Müderris de "Allah yerin ve göğün nûrudur."¹⁵⁶ âyetinde yer alan "nûr" kelimesini hak, yaratan, zatiyle zahir olan, yeryüzünü ve gökyüzünü aydınlatan münevvir olarak te'vil etmiştir.¹⁵⁷ "Yer rabbinin nûruyla aydınlık olur"¹⁵⁸ âyetindeki "rabbinin nûru" ifadesini ise şöyle te'vil etmiştir: "Kıyamet gününde güneş dürülüp dağılacak ve yıldızlar da saçılacaktır. Bu yüzden Yüce Allah'ın emriyle kıyamet günü yeni bir nûrla aydınlatılacaktır."¹⁵⁹

Görüldüğü üzere Müderris, "rabbinin nûru" ifadesini ışık olarak anlamamış, selef âlimlerinden farklı bir yol tutarak Allah şanına yakışacak şekilde te'vile gitmiştir. Ona göre Allah'a isnâd edilen "rabbinin nûru" ifadesinden maksat, Allah'ın hak, yaratan, zatiyle zahir olan, yeryüzünü ve gökyüzünü aydınlatan münevvir olmasıdır.

4.10. Kabza

Kur'ân'da dikkat çeken müteşâbihlerden biri "kabza" kelimesidir. Bu lafız, sözlükte "avuç içiyle bir şeyi almak",¹⁶⁰ mecazî olarak da "koşmak, bir şeyi kazanmak ve elde etmek" gibi manalarda gelmektedir. Ayrıca "kabza" sözcüğü ölümden kinaye olarak da kullanılmaktadır.¹⁶¹ Aynı zamanda söz konusu kelime Kur'ân'da Yüce Allah'a da izâfe edilmiştir. Nitekim وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ "Onlar, Allah'ı hakkıyla takdir edemediler. Halbuki yeryüzü kıyamet günü O'nun kabzasındadır." âyetinde¹⁶² "kabza" kelimesi Yüce Allah'a isnâd edilmiştir. Âlimler, "kabza" kelimesini, sözlük anlamıyla Yüce Allah'a izafe etmeyi uygun bulmadıkları için te'vil etmişlerdir. Zira bu kelimeyi, bu anlamda Yüce Allah hakkında kullanmak yaratıcı ile yaratılan arasında benzerlik ihtimalini çağrıştırmaktadır. Bu nedenlerle Müderris de "kabza" sözcüğünü "Allah'ın kudreti" şeklinde şöyle yorumlamıştır:

¹⁵³ Nûr 24/35.

¹⁵⁴ ez-Zümer 39/69.

¹⁵⁵ el-En'âm 6/1.

¹⁵⁶ Nûr 24/35.

¹⁵⁷ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 6/79-80.

¹⁵⁸ ez-Zümer 39/69.

¹⁵⁹ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 6/524.

¹⁶⁰ Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 19/5-13.

¹⁶¹ İsfahânî, *Müfredât*, 1171.

¹⁶² ez-Zümer 39/67.

"Kıyamet gününde yeryüzü bütün katmanlarıyla küçük ve önemsiz bir madde gibi, göz kamaştırıcı bir güç ve kudrete sahip olan Yüce Allah'ın kemâl-i kudreti altındadır."¹⁶³

Sonuç itibariyle Müderris'in, "kabza" kavramını selef âlimlerinden farklı bir yöntem kullanarak te'vil ettiği anlaşılmaktadır. Ancak o, "kabza" sıfatını insanların avuçları şeklinde değil, Yüce Allah'ın kuvvetiyle yeryüzünü yönettiği, her şeyi hâkimiyeti altına aldığı temsili bir anlatımla yorumladığı görülmektedir.

4. 11. Mekr

Kur'ân-ı Kerim'de dikkat çeken mütешâbihlerden biri de "mekr" sözcüğüdür. Bu sözcük, "hileyle başkasını aldatmak¹⁶⁴ veya hileyle kendisinin neyi kastettiğini bir başkasından saklamak¹⁶⁵" gibi manalara gelmektedir. Kur'ân'da türevleriyle birlikte kırk üç defa geçmekte olan bu kelime,¹⁶⁶ Allah'a ortak koşmak,¹⁶⁷ peygamberleri yalanlamak¹⁶⁸ ve dedikodu yapmak¹⁶⁹ gibi anlamlarda kullanılmıştır. Ayrıca "mekr" kelimesi, altı âyette Yüce Allah'a da isnâd edilmiştir.¹⁷⁰

Âlimlerin çoğu, "mekr" kelimesini, sözlük anlamıyla Yüce Allah'a isnâd edilmesini uygun görmemişlerdir. Zira onlara göre söz konusu sözcük, bu anlamıyla kötü, yerilen ve cezalandırmayı gerektiren bir anlam ifade etmektedir. Bundan dolayı "mekr" kelimesini, sözlük anlamıyla değil, müşâkele yoluyla Allah hakkında kullanmanın daha doğru olacağını belirtmişlerdir.¹⁷¹ Müderris ise "mekr" sözcüğünü, "Allah, tuzak kuranların tuzaklarını boşa çıkaran ve onların tuzaklarını başlarına çeviren" şeklinde yorumlamış ve söz konusu sözcüğü, müşâkelesiz bir şekilde Yüce Allah'a isnâd etmeyi uygun görmüştür:

"Mekrin hakikati, tuzak kuranın tuzağını dikkatli bir şekilde boşa çıkarmaktır. İnsanlar mekr konusunda hakka uymadıkları için mekr yerilmiş ve kötü görülmüştür. Eğer mekr istenilen yöntemle göre yapılırsa yerilmez ve kötü de

¹⁶³ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 6/523.

¹⁶⁴ Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî-İbrâhîm es-Sâmîrî (b.y.: Dârü Mektebeti'l-Hilâl, ts.), 5/370.

¹⁶⁵ İsfahânî, *Müfredât*, 1386.

¹⁶⁶ Abdalbâkî, *el-Mu'cemu'l-müfehres li alfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 671.

¹⁶⁷ Fâtır 35/10.

¹⁶⁸ el-En'âm 6/123.

¹⁶⁹ Yûsuf 12/31.

¹⁷⁰ Âli İmrân 3/54; el-A'raf 7/99; el-Enfâl 8/30; Yûnus 10/21; er-Ra'd 13/42; İbrâhîm 14/46.

¹⁷¹ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 4/96.

görünmeyecektir. İşte böyle bir mekri, müşâkelesiz bir şekilde Yüce Allah hakkında kullanmak mümkündür."¹⁷².

4. 12. Hurûf-ı Mukattaa

Kur'ân'da dikkat çeken müteşâbihlerden bir diğeri de "hurûf-ı mukattaa"dır. "Hurûf-ı mukattaa" tamlaması, harf kelimesinin çoğulu olan hurûf ile "kesik" anlamındaki mukattaa sözcüğünden oluşmaktadır. Bu harfler, Kur'ân'da yirmi dokuz sûrenin başında tekli (Nûn, Kâf), ikili (Tâ-Sîn), üçlü (Elif-Lâm-Mîm), dördütlü (Elif-Lâm-Mîm-Sâd) ve beşli (Kâf-Hâ-Yâ-'Ayn-Sâd) bir kompozisyon şeklinde yer almakta ve on üç ayrı şekil altında görünmektedir.¹⁷³

Müteşâbihattan sayılan mukattaa harflerinin anlamları hakkında âlimler ihtilaf etmişlerdir. Selef âlimleri, bu harfleri Kur'ân'ın sırlarından saymış ve anlamlarının insanlara gizlendiğini ifâde ederek onların keyfiyetleri hakkında yorum yapmamışlardır.¹⁷⁴ Halef âlimleri ise Kur'ân'da her âyetin anlamı olduğu gibi mukattaa harflerinin de anlamı vardır. Kur'ân'da anlamı bilinemeyecek hiçbir şeyin olmadığını düşünerek mukattaa harflerini akıl, dil ve sözcüklerin elverdiği belli kurallar çerçevesinde te'vil etmişlerdir.¹⁷⁵ Ancak onlar da mukattaa harflerinden ne kastedildiği hususunda yapmış oldukları te'villerde birlik temin edememişler ve bu konuda birbirinden farklı yirmiden fazla görüş ileri sürmüşlerdir. Zira halef âlimleri mukattaa harflerini, başında buldukları sûrelerin ismi, Allah'ın isim ile sıfatları, Kur'ân'ın isimleri, Allah'ın bu harflerle yemin ettiği, bir sözün bitip yeni bir sözün başladığı, sayısal değerleriyle bazı olaylara işaret ettiği, Allah'ın fiil sıfatlarına delâlet ettiği, tenbih edatları ve münferit harflerden sayarak, Allah'ın onlarla inanmayanlara meydan okuduğu şeklinde yorumlamışlardır.¹⁷⁶

Müderris de tefsirinde, sûrelerin başında yer alan mukattaa harflerinin anlamı hakkında kendi kanaatini ifâde etmiştir. Nitekim o, Bakara Sûresi'nin başında yer alan الم mukattaa harfi hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır:

"Sûrelerin başında yer alan mukattaa harfleri hakkında birçok görüş bulunmaktadır. Ancak bu görüşlerin içinde onların müteşâbihattan sayılması fikri tercih edilmektedir. Allah bu harflerin ilmini ise sadece kendisine mahsus

¹⁷² Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 4/95-96.

¹⁷³ Zerkeşi, *Burhân*, 1/214-226.

¹⁷⁴ Zerkeşi, *Burhân*, 1/221-221; Suyûtî, *İtkân*, 1/658.

¹⁷⁵ Zerkeşi, *Burhân*, 1/222-226; Suyûtî, *İtkân*, 1/658-668; Sâlih, *Mebâhis fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 285.

¹⁷⁶ Zerkeşi, *Burhân*, 1/222-226; Suyûtî, *İtkân*, 1/661-668; Halit Abdurrahmân el-'Akk, *Usûlü't-Tefsîr ve Kavâ'iduhu* (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2007), 295-296; Mehmet Zeki Duman-Mustafa Altundağ, *"Hurûf-ı Mukattaa", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1998), 18/401-408; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011), 186-190; Harun Öğmü, *Kur'ân İlimleri ve Tefsir Tarihi*, çev. Halil Aldemir (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 60-63.

kılmış veya ilimde derinlik sahibi olan âlimlere muradını bildirmiştir. Ayrıca mukattaa harfleri, Kur'ân'ın i'câzına da işaret etmektedir. Zira Kur'ân âyetleri, her konuşmacının konuştuğu hece harflerinden oluşmaktadır. Eğer Kur'ân-ı Kerîm, Allah'ı kelâmı olmasaydı, insanlar bireysel ve toplumsal üstünlükleri bakımından ona benzer kelimeleri bir araya getirmeleri mümkün olurdu.¹⁷⁷

Müderris, A'râf Sûresi'nin başında yer alan المص mukattaa harfi ile ilgili de âlimlerin görüşlerini zikrettikten sonra kendi kanaatini şu şekilde belirtmiştir:

“Mukattaa harfleri ile ilgili yapılan bütün bu yorumlar, hakka hiçbir faydası olmayan tahminlerdir. Gerçek şu ki mukattaa harfleri, Yüce Allah'ın ve Resûlü'nün açıkladığı sembollerdir. Bu harflerin mahiyetini ise ancak Hz. Peygamber'in yardımıyla bilmek mümkündür.¹⁷⁸

Müderris, Meryem Sûresi'nin 1. âyetinde yer alan كهيعص mukattaa harfi hakkında ise müfessirlerin görüşlerini dile getirdikten sonra kendi görüşünü şöyle ifâde etmiştir:

“Sûrelerin başında bulunan mukattaa harfleri, Yüce Allah ile Rasûlü arasında birer semboldür. Bu sembollerin anlamını ise sadece Hz. Peygamber bilmektedir.”¹⁷⁹

Yukarıdaki bütün açıklamalardan Müderris'in, Yüce Allah ile Resûlü arasında birer sembol olan mukattaa harflerinin mahiyetlerini, Yüce Allah'ın kendisine mahsus kıldığı veya Hz. Peygamber ile ilimde derinlik sahibi olan âlimlere muradını bildirdiği açıkça görülmektedir. Ayrıca Müderris, Bakara Sûresi'nde mukattaa harfleri hakkında açıklamalarda bulunurken tercih edilen görüşe göre bu harflerin müteşâbih olduğunu vurgulamış¹⁸⁰ ancak Hûd Sûresi'nde bu durumu قيل sözcüğüyle ifâde etmiştir.¹⁸¹ Böylece onun görüşleri arasında bir çelişki vehmi ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda müellifimiz bazı mukattaa harfleri hakkında âlimlerin görüşlerini zikrettikten sonra kendi görüşünü vurgulamış, bazıları ile ilgili herhangi bir açıklamada bulunmamıştır.¹⁸²

4.13. Sûr

¹⁷⁷ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 1/89.

¹⁷⁸ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 3/343-344.

¹⁷⁹ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 5/311.

¹⁸⁰ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 1/89.

¹⁸¹ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 4/276.

¹⁸² Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 7/99.

Sözlük anlamı itibariyle “boynuz ve boru gibi üfürülen nesne”¹⁸³ manasına gelen “sûr” kelimesi de Kur’ân’da dikkat çeken başka bir müteşâbihtir. Kıyametin kopuşunu belirtmek ve kıyamet koştuktan sonra insanların Yüce Allah divanında haşır olmalarını sağlamak amacıyla görevli meleğin üfleyeceği “sûr” sözcüğü, Kur’ân’da on defa geçmektedir.¹⁸⁴

Kıyametin kopuşunu belirtmek ve insanları mahşer alanında toplamak gibi nedenlerden dolayı sûra iki, üç veya dört defa üfüneceğine dair rivâyetler bulunmaktadır.¹⁸⁵ Ancak “sûr” kelimesinin yer aldığı âyetlerden anlaşıldığına göre İsrâfîl sûre üç defa üfünecektir.¹⁸⁶ “En-nefhatu’l-Fez” olarak bilinen ilk üfleyişte insanları şiddetli bir ölüm korkusu saracağını şu âyet işaret etmektedir: *“sûre üfüneceği gün, Allah’ın diledikleri hariç göklerde ve yerde bulunan herkes dehşete kapılır.”*¹⁸⁷ “En-nefhatu’l-sa’k” olarak bilinen ikinci üfleyişte de Allah’ın diledikleri dışında her şeyin yıkılıp helak olacağını ve kıyametin kopacağını şu âyet haber vermektedir: *“sûre üfünecek, ardından Allah’ın diledikleri hariç göklerde ve yerde bulunan herkes düşüp ölecektir.”*¹⁸⁸ “En-nefhatu’l-kıyâm” olarak bilinen üçüncü üfleyişte ise bütün insanlar dirilecek ve mahşerde toplanmak üzere ilâhî mahkemeye doğru koşacaklarına şu âyet işaret etmektedir: *“sûre üflenmiştir. İşte onlar kabirlerinden kalkıp rablerine doğru koşmaktadırlar.”*¹⁸⁹

Ahret halleriyle iliği bütün işlerde olduğu gibi sûrun mahiyeti, müddeti ve ona ne zaman üfürüleceği gibi hususlar hakkında da kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Zira bu hususları açığa kavuşturacak ne Kur’ân’da ne de Hz. Peygamber’in sahih hadislerinde herhangi bir malumat bulunmamaktadır.¹⁹⁰ Bu nedenlerden dolayı Müderris de sûr kavramını, mahiyeti bilinmeyen mutlak müteşâbihlerden sayarak şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“Boynuz veya askeri zurnaya benzeyen sûr aletine, dört büyük melekten biri olan İsrâfîl tarafından üfünecektir. Kur’ân’ın işaret ettiğine göre sûra iki kez üfünecektir. Birinci üflemede Allah’ın diledikleri dışında her şey yıkılıp helak olacak ve kıyamet kopacaktır. İkinci üflemede ise bütün insanlar dirilecek ve mahşerde toplanmak üzere ilâhî mahkemeye doğru sevk edileceklerdir. Sûrun mahiyeti, miktarı ve üfürmenin keyfiyeti gibi hususları, sadece Yüce Allah

¹⁸³ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 10/18-19; İsfahânî, *Müfredât*, 883; Zebîdî, *Tâcu’l-‘arûs* 12/362;

Mehmet Halil Çiçek, *et-Te’ârîfü ve’t-te’âbiru*, (Lübnan: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2020), 161.

¹⁸⁴ Abdülbâkî, *el-Mu’cemu’l-müfehres li alfâzi’l-Kur’âni’l-Kerim*, 416.

¹⁸⁵ Reşîd Rızâ, *Tefsîru’l-menâr*, 8/298.

¹⁸⁶ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 10/19.

¹⁸⁷ en-Neml 27/87.

¹⁸⁸ ez-Zümer 39/68.

¹⁸⁹ Yâsîn 36/51.

¹⁹⁰ Reşîd Rızâ, *Tefsîru’l-menâr*, 8/298.

bilmektedir. Sûrun mahiyeti ve özellikleri hakkında ümmeti kabiliyetleri çerçevesinde bilgilendirmek amacıyla bazı hadisler rivâyet edilmiştir.¹⁹¹

Müderris'in tefsirinde, yukarıda yan başlıklar halinde verdiğimiz kavramlar dışında dâbbetü'l-arz tamlaması da dikkat çekmektedir. Kur'ân'ın müteşâbihlerinden biri sayılan dâbbetü'l-arz kavramı, Kur'ân'da sadece bir defa geçmekte¹⁹² ve kıyametin alametlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Müderris de tefsirinde, dâbbetü'l-arz denilen bu canlının nasıl bir yaratık olduğu, nerede ve ne zaman ortaya çıkacağı gibi hususlar hakkında çeşitli rivâyetlerin olduğunu belirttikten sonra kendi kanaatini şöyle dile getirmiştir:

"Sahîh-ı Müslim'de dâbbetü'l-arz hakkında Hz. Peygamber'in şu hadisi bulunmaktadır: 'Şu altı şey gelmeden önce iyi amelleri yapmak için acele ediniz: Güneş batıdan doğmadan, duhân, dâbbetü'l-arz, deccâl, ölüm ve amme hizmeti.' Ayrıca bu kaynaktaki dâbbetü'l-arzın kuşluk vaktinde ortaya çıkacağı bilgisi de yer almaktadır. Ancak onun sıfatı hakkında söz konusu kaynaktaki herhangi bir malumat bulunmamaktadır. Dâbbetü'l-arzın Mescid-i Harâm, Safâ Tepesi ve Yemen gibi yerlerden çıkacağına dair değişik rivâyetler vardır."¹⁹³

Müderris'in tefsirinde dikkat çeken müteşâbih sözcüklerden bir diğeri de "kurb" sözcüğüdür. Müderris, Yüce Allah'ın kullarına yakın olduğunu ifade eden "kurb" kelimesini, "insanlar nerde olurlarsa olsun Allah'ın onlarla beraber olduğu ve onların hiçbir amelinin zayi olmayacağı" şeklinde yorumlamıştır.¹⁹⁴

Görüldüğü gibi Müderris, tefsirinde, yukarıdaki kavramlar hakkında kendi kanaatini ifade etmiş ve onları genellikle halef âlimlerin anlayışını esas alarak te'vil etmiştir. Ancak onun tefsirinde Yüce Allah'a izafe edilen "istihzâ",¹⁹⁵ "sâk",¹⁹⁶ "gazab",¹⁹⁷ "arş" ve "kürsî"¹⁹⁸ gibi kavramlar hakkında herhangi bir açıklama bulunmamaktadır.

Sonuç

¹⁹¹ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 6/213-214.

¹⁹² en-Neml 27/82.

¹⁹³ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 6/211.

¹⁹⁴ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 1/334.

¹⁹⁵ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 1/103.

¹⁹⁶ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 7/383.

¹⁹⁷ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 1/187.

¹⁹⁸ Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân*, 2/90-91.

Farklı alanlardaki birçok çalışması sayesinde kısa bir süre içinde İslâm âleminde şöhreti yayılan, hayırlı ve bereketli bir ömür geçiren Müderris, ardından oldukça zengin bir ilmî miras bırakmıştır. Tefsir alanındaki en önemli ilmî mirası ise *Mevâhibu'r-Rahmân fi Tefsîri'l-Kur'ân* adlı tefsiridir. Onun tefsir alanında yazmış olduğu ve çalışmamızın da konusu olan bu eseri, sarf, nahiv, fıkıh, hadis, kelim ve siyer gibi birçok alanda önemli bir konuma sahip olmaktadır.

Müderris'in tefsiri, müteşâbih âyetlerin doğru anlaşılmasında da önemli bir konuma sahip olmaktadır. Zira o'nun tefsirinde müteşâbih naslarla ilgili oldukça faydalı bilgiler bulunmaktadır. Müderris, tefsirinde müteşâbihleri iki kısma ayırmaktadır. Kıyamet vakti, hisâb, mîzân, kaza, kader ve öldükten sonra tekrar dirilmenin keyfiyeti gibi bir kısım nasların mahiyetini sadece Allah'ın bildiğini belirtmiştir. Allah'ın zatına isnâd edilmiş olan sıfatlar, kapalılığa sebep olan müşterek, mutlak, mübhem ve mücmel gibi diğer bir kısım sözcüklerin manalarını ise ancak ilimde derinlik sahibi olan âlimlerin bilebileceğini vurgulamış ve bu tür müteşâbihleri genel olarak halef âlimlerin yöntemine göre yorumlamıştır.

Müderris tefsirinde, İslâm düşünce sistemine damgasını vuran Allah'ın zâtına isnâd edilmiş olan sıfatları, Ehl-i Sünnet âlimlerin yaklaşımlarını esas alarak ele almış ve diğer itikâdî yönelişlerin delillerini çürütmeye çalışmıştır. Bu nedenle o, Kur'ân'da Allah'ın zâtına izafe edilmiş olan "istivâ", "yed", "ayn", "vech", "fevk", "ityân", "cenb", "nûr", "kabza", "mekr" ve "kurb" gibi müteşâbih kavramları selevin yönteminden farklı bir yaklaşımda bulunarak onları Allah'ın şanına yakışacak şekilde aklî ve naklî delillerden istifade ederek te'vil etmiştir. Ancak o, müteşâbih nasların birçoğunu halefin te'vilci yaklaşımına göre yorumlamışsa da "yed" gibi bazı müteşâbih kavramları Yüce Allah hakkında yanlış bir şey söyleme endişesinden ötürü selevin tefviz ve tevakkuf anlayışını esas alarak te'vil etmeden dildeki kullanımıyla yetinerek tefsir etmiştir. Böylece Müderris, müteşâbih nasların anlaşılmasında eklektik bir yöntem takip etmiştir.

Müderris tefsirinde, mahiyetlerini Allah'ın kendisine mahsus kıldığı veya Hz. Peygamber ile ilimde derinlik sahibi olan âlimlere muradını bildirdiği mukattaa harflerini de ele almış ve onları Allah ile Resûlü arasında birer sembol olarak görmüştür. Ayrıca o, Kıyametin kopuşunu belirtmek ve kıyamet koştuktan sonra insanları haşir alanında toplamak için meleğin üfureceği sûrun mahiyetini de mutlak müteşâbihlerden saymıştır. Aynı zamanda kıyametin alametlerinden biri olarak kabul edilen dâbbetü'l-arz denilen canlıyı da Müderris tefsirinde ele almış ve hadislerde onun sıfatıyla ilgili herhangi bir bilgiye rastlamadığını ifâde etmiştir.

Müderris'in tefsiri, içerik bakımından zengin bir eser olması ve müteşâbih âyetlerin doğru anlaşılmasında önemli bir konuma sahip olması gibi birçok olumlu yönleri yanında onun tefsirinin bazı eksik tarafları da bulunmaktadır. Tefsirinin eksik tarafları arasında "istivâ", "sâk", "gazab" "arş" ve "kürsî" gibi Yüce Allah'a isnâd edilmiş olan bazı müteşâbih kavramlar ile ilgili herhangi bir açıklama yapmaması, bazı kavramlar hakkında sadece selef ve halef âlimlerin yöntemlerini zikrederek kendi görüşünü belirtmemesi gibi hususlar dikkat çekmektedir.

Kaynakça

Abdulbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemu'l-müfehres li alfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-'Arabî, ts.

'Akk, Halit Abdurrahmân. *Usûlü't-Tefsîr ve Kavâ'iduhu*. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2007.

Bahrakî, Molla Tahîr Abdullâh. *Hayâtu'l-emcâd mine'l-'ulemâi'l-Ekrâd*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2015.

Begâvî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd. *Meâlimü't-tenzîl*. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2016.

Berîfekânî, 'Abid Hasen Cemîl. "eş-Şeyh 'Abdülkerîm el-Müderris ve cuhûduhu'l-İlmiyye" *Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler Sempozyumu*, ed. İsmail Narin. 2/547-562. Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2013.

Buhârî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-sahîh*. 6 cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1987.

Cerrahoğlu, İmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 14. Basım, 2004.

Çiçek, Mehmet Halil. *et-Te'ârîfü ve't-te'âbîru*. Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2020.

Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 13. Basım, 2011.

Duman, Mehmet Zeki, Altundağ, Mustafa. "Hurûf-ı Mukattaa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/401-408. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1998.

Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed. *Kitâbu'l-'Ayn*. thk. Mehdî el-Mahzûmî-İbrâhîm es-Sâmîrî 8 Cilt. (b.y.: Dâru Mektebeti'l-Hilâl, ts.

İbn 'Abbâs, 'Abdullah. *Tenvîru'l-mıkbâs min Tefsîri İbni'l-'Abbâs*. cem eden. Mecdüddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

İbn 'Abdurrahmân, 'Ahmed. *Menhecu's-Şeyh 'Abdülkerîm el-Müderriş fi tefsîrihi Mevâhibu'r-Rahmân fi tefsîri'l-Kur'ân*. Umman: Câmi'atü'l-'Ulûmi'l-İslâmiyyeti'l-'Âlemîyye, Külliyyetü'd-Da'veti ve Usûlü'd-Dîn, Kısmu't-Tefsîri ve 'Ulûmi'l-Kur'ân, Yüksek Lisan Tezi, 2011.

İbn 'Aşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 cilt. Beyrut: Müessetu't-Târîh, ts.

İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal. *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'ân*. çev. Yusuf Türker. İstanbul: Pınar Yayınları, 2012.

Karataş, Ali. "Mevdûdî'nin (1903-1979) Tefsirinde Müteşâbih". *International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS)*. Special Issue 1(July 2014), 605-622.

Kâsimî, Muhammed Cemâluddîn. *Mehâsinu't-te'vîl*. thk. Muhammed Bâsil. 9 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2003.

Kattân, Mannâ' Halîl. *Mebâhis fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. Riyad: Mektebetü'l-Me'ârifî lin-Neşri ve't-Tevz', 2011.

Kurtubî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berdunî-İbrâhim el-Atfîş. 20 cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 2. Basım, 1964.

Matbaî, Hamîd. *Mevsû'atü a'lâmi'l-'Irâk fi'l-karni'l-'işrîn*. Bağdad: Dâru's-Şuûni's-Sekâfiyyeti'l-'Amme, 1990.

Müderriş, Abdülkerîm b. Muhammed b. Mustafâ b. Süleymân b. Fettâh b. Muhammed. *Ulemâünâ fi hidmeti'l-'ilmi ve'd-Dîn*. nşr. Muhammed 'Alî el-Karadâğî. Bağdad: y.y., 1983.

Müderriş, Abdülkerîm b. Muhammed b. Mustafâ b. Süleymân b. Fettâh b. Muhammed. *Mevâhibu'r-Rahmân fi tefsîri'l-Kur'ân*. nşr. Muhammed 'Alî el-Karadâğî. Bağdad: Dâru'l-Huriyye, 1986.

Öğmüş, Harun. *Kur'ân İlimleri ve Tefsir Tarihi*. çev. Halil Aldemir. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.

Özel, Ahmed. "Abdülkerîm Müderriş". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-2/335-337. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.

Rızâ, Reşîd. *Tefsîru'l-menâr*. 12 cilt. Mısır: el-Heyetü'l-Mısriyyetü'l-'Ammatü li'l-Küttâb, 1990.

Sâlih, Subhî. *Mebâhis fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-'İlmi li'l-Melâyîn, 2014.

- Suyûtî, Hâfız Ebû Fadl Celâluddîn 'Abdurrahmân. *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Mustafâ Rayb el-Buğâ. 2 cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 3. Basım, 1996.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. 13 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 6. Basım, 2014.
- Uludağ, Süleyman. "Vechü'l-Hak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/584-585. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "İstivâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/402-404. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2001.
- Yeşilyurt, Temel. "Rü'yetullah" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/311-314. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008.
- Yürter, Hamit. *Abdülkerîm Müderris ve Mevâhibu'r-Rahmân adlı eserinin nahiv açısından incelenmesi*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Zebîdî. Ebû'l-Feyd Muhammed b. Muhammed b. 'Abdurrezâk el-Hüseynî, el-Murtadâ. *Tâcu'l-'arûs min Cevâhîri'l-Kâmûs*. 40 cilt. Dâru'l-Hidâye, ts.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. 'Ömer b. Muhammed. *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmidî't-Tenzîl ve 'uyûni'l-akâvîli fi vucûhi't-te'vîl*. thk. Muhammed Abdüsselam Şahin. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2015.
- Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. 'Abdullah. *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Mustafâ 'Abdulkâdir 'Atâ. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988.
- Zürkânî, Muhammed Abdulazîm. *Menâhilu'l-'İrfân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*. 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-Küttâbi'l-'Arâbi, 1996.

